

- ²⁰ *Rata S.* Noi urme scitice linga Botoşani. — SCIV, 1965, N 16, 3, p. 575, fig. 2, 1, 2.
- ²¹ *Roska M.* Ujabb skytha leletek Nagyenyedről. — Doigozatok, Cluj, 1914, N 5, 13, 1 áb; *Vasiliev V.* Pumnalele akinakes din Transilvania. — AMN, 1979, N 16, p. 27, fig. 64.
- ²² *Parducz M.* Szkitakori leletek Heves megyében. — Az Egri Múzeum Evkönyve, Eger, 1970, N 7, 50, 11 t.
- ²³ *Ibid.*
- ²⁴ *Мелюкова А. И.* Указ. соч., с. 46—64.
- ²⁵ Указ. соч., с. 23.
- ²⁶ *Виноградов В. Б.* Указ. соч., с. 109.
- ²⁷ Там же.
- ²⁸ *Козенкова В. И.* Указ. соч., с. 22.
- ²⁹ Там же.
- ³⁰ *Ростовцев М. И.* Скифия и Боспор. — Л., 1925, с. 21—22, 302; *Крупнов Е. И.* Древняя история Северного Кавказа. — М., 1960, с. 387 и сл.; *Ильинская В. А., Тереножкин А. И.* Скифия VII—IV вв. до н. э. — Киев, 1983, с. 19—86.
- ³¹ *Крупнов Е. И.* Древняя история и культура Кабарды. — М., 1957, с. 148—149. *Виноградов В. Б.* Указ. соч., с. 22. *Ковалевская В. Б.* Кавказ и аланы. — М., 1984, с. 53.
- ³² *Виноградов В. Б.* Указ. соч., с. 31—84; *Мурзин В. Ю.* Скифы на Північному Кавказі. — Археологія, 1978, 27, с. 22—35; *Мурзин В. Ю.* Скифская архайка Северного Причерноморья. — Киев, 1984, с. 97.
- ³³ *Дударев С. Л.* Ранний этап освоения железа на Центральном Предкавказье и в бассейне р. Терек (IX—VII вв. до н. э.): Автореф. дис... канд. ист. наук. — Киев, 1983, с. 15—20.
- ³⁴ *Куфтин Б. А.* Археологические раскопки в Триалети. — Тбилиси, 1941, с. 42, рис. 43, 62; *Абрамишвили Р. М.* К вопросу о датировке памятников эпохи поздней бронзы и широкого освоения железа, обнаруженных на Самтаврском могильнике. — ВГМГ, 1957, т. 19-А, 21, с. 140 и сл., табл. 1, 84, 87, 96; *Есаия Е.* Древняя культура племен Северо-Восточной Армении. — Ереван, 1976, с. 186—187; *Техов Б. В.* Глийский могильник и проблема хронологии эпохи поздней бронзы — раннего железа Центрального Кавказа. — СА, 1977, № 3, с. 30—32, рис. 2.
- ³⁵ *Шрамко Б. А., Фомин Л. Д., Солнцев Л. А.* Начальный этап обработки железа в Восточной Европе. — СА, 1977, № 1, с. 57—74; *Шрамко Б. А.* Указ. соч., с. 31.
- ³⁶ *Мелюкова А. И.* Указ. соч., с. 48—50.
- ³⁷ *Сокольский Н. И.* Боспорские мечи. — МИА, 1954, № 33, с. 155.
- ³⁸ *Смирнов К. Ф.* Савроматы. — М., 1961, с. 23.
- ³⁹ *Черненко Е. В.* Древнейшие скифские парадные мечи. — В кн.: Скифия и Кавказ, 1980, с. 13.
- ⁴⁰ *Толстой Н. И., Кондаков Н. С.* Русские древности в памятниках искусства. — Спб., 1890, вып. 3, с. 60—62; *Minns E. H.* Scythians and Greeks. — Cambridge, 1913, p. 278, fig. 201.
- ⁴¹ *Fettich N.* Zug Chronologie der sibirischen Goldfund der Ermitage. — ААН, 1952, т. 2, 4, S. 261.
- ⁴² *Руденко С. И.* Культура населения Центрального Алтая в скифское время. — М.; Л., 1960, с. 193; *Руденко С. И.* Сибирская коллекция Петра I. — САИ, 1962, ДЗ-9, с. 36.
- ⁴³ *Грязнов М. П.* Древние памятники героического эпоса Южной Сибири. — АСГЭ, 1961, № 3, с. 7 и сл.; *Ельницкий Л. А.* Скифия евразийских степей. — Новосибирск, 1977, с. 235.
- ⁴⁴ *Грач А. Д.* Древние кочевники в центре Азии. — М., 1980, с. 255, рис. 117.
- ⁴⁵ *Руденко С. И.* Культура населения Горного Алтая в скифское время. — М.; Л., 1953, с. 360.
- ⁴⁶ *Ginters W.* Das Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrussland. — Berlin, 1928, Taf. 32b.
- ⁴⁷ *Сокольский Н. И.* Указ. соч., с. 155.

Л. М. ГОЛУБЧИК

Скіфські мечі та кинджали у збірниках Дніпропетровського історичного музею

У фондах Дніпропетровського історичного музею зберігаються чотири скіфські мечі та чотири кинджали. Два мечі ранні, один з яких походить із старих колекцій музею (рис. 1, 1). Точне місце знахідки не відоме*. Меч залізний, дволезовий. Клинок витягнутий, по середині проходить ледве виражене ребро, нижній кінець його відламаний. Наверштя брускоподібне, з заокругленими краями, насаджене на стержень руків'я. Руків'я вузьке, овальне в перерізі і покрите косими насічками, що утворюють сітку. Від наверштя до перехрестя по центру руків'я з

* У роки Великої Вітчизняної війни інвентарні книги музею загинули і встановити адресу деяких експонатів неможливо.

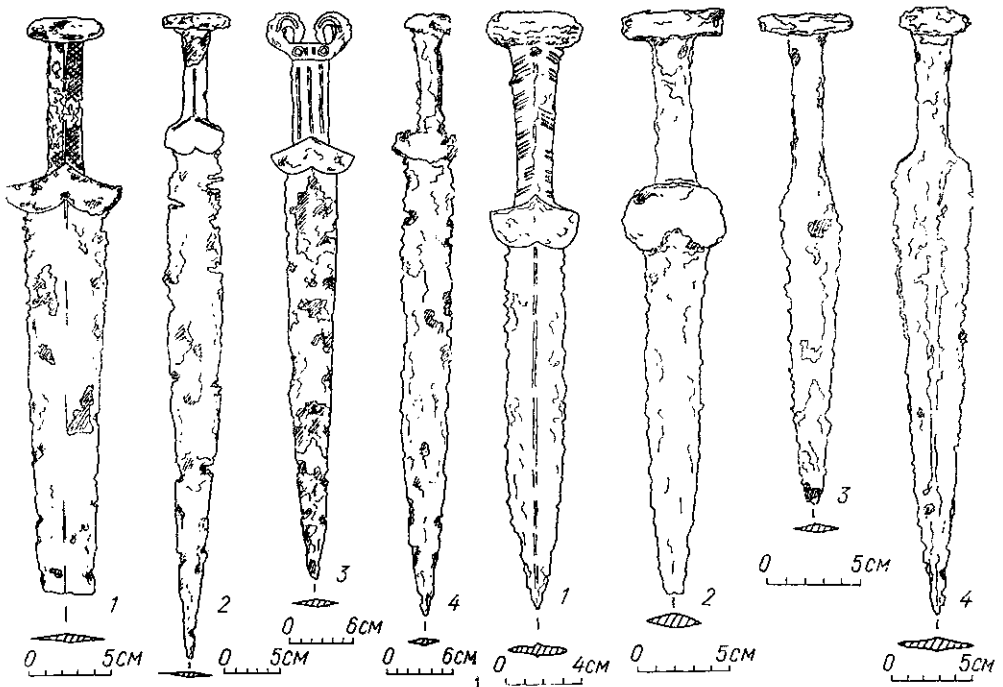

Рис. 1. Скіфські мечі зберігаються в Дніпропетровському історичному музеї:

1 — меч з брускоподібним навершям та метеликоподібним перехрестям (II тип I відділу); 2 — меч з брускоподібним навершям та серцеподібним перехрестям (особливий варіант II типу I відділу); 3 — меч з антенним навершям у вигляді пазурів та метеликоподібним перехрестям (I тип II відділу II підвідділу); 4 — меч з плоским овальним навершям та трапецієподібним перехрестям.

Рис. 2. Скіфські кинджали:

1 — кинджал з брускоподібним навершям та метеликоподібним навершям та брунькоподібним перехрестям (II тип I відділу); 2 — кинджал з брускоподібним навершям та брунькоподібним перехрестям (I тип I відділу); 3 — кинджал з брускоподібним навершям, перехрестя відсутнє (I відділ).

двох боків проходить неглибока рельєфна лінія. Перехрестя напускне, метеликоподібне. Довжина меча 34,5 см, ширина клинка біля перехрестя 7 см, ширина навершя 4,8 см.

За класифікацією Г. І. Мелюкової, даний меч відноситься до другого типу мечів I відділу і може бути датований VI — першою половиною V ст. до н. е.¹

У 1982 р. в музей надійшов меч, виявлений на березі Дніпра поблизу с. Нові Кайдаки (окраїна м. Дніпропетровськ) (рис. 1, 2). Меч залізний, дволезовий. Клинок вузький, витягнутий. По середині клинка проходить ледве виражене ребро. Навершя виконане у вигляді бруска із заокругленими краями і насаджене на плоске руків'я, прямокутне у перерізі. По середині руків'я від навершя до перехрестя з двох боків проходить неглибока борозна. Перехрестя серцеподібне. Довжина меча 58 см, ширина клинка біля перехрестя 3,5 см, ширина перехрестя 5 см, ширина навершя 5,8 см.

Мечі подібного типу виділено Г. І. Мелюковою в особливий варіант мечів другого типу I відділу, датуються вони VI — першою половиною V ст. до н. е.²

У 1973 р. в музей передано меч, випадково знайдений на території Софіївського парку в м. Умань Черкаської області (рис. 1, 3). Меч залізний, доброї збереженості, клинок у формі витягнутого трикутника з ребром по центру. Руків'я меча плоске, прямокутне в перерізі, по довжині якого простежуються три неглибокі рельєфні лінії. Перехрестя метеликоподібне. Антени являють собою стилізоване зображення пазурів. У нижній частині навершя, що прилягає до руків'я, неглибокими рельєфними лініями символічно передано зображення пташиного ока—

два кола, в які вписані два інші — менших розмірів. Між ними — дві рельєфні лінії, розташовані перпендикулярно до основи наверх.

Довжина меча 51 см, ширина клинка біля перехрестя 4,5 см, ширина перехрестя 7,5 см, ширина наверх 7,5 см.

Даний меч, за класифікацією Г. І. Мелюкової, відноситься до I типу мечів II відділу II підвідділу³. В наш час відомо чимало аналогічних мечів, що походять як із чітко датованих поховальних комплексів, так і з випадкових знахідок⁴.

Наш меч може бути датований V ст. до н. е.

На Інгрєнському п-ові (окраїна м. Дніпропетровськ) в зруйнованому похованні був виявлений масивний залізний меч* (рис. 1, 4). Клинок витягнутий, леза паралельні, звужуються в останній третині його. По середині клинка ледве простежується ребро. Наверх овалної форми, плоске з обох боків і насажене на прямокутне в перерізі руків'я, що злегка розширюється від центру до наверх та перехрестя. Перехрестя у вигляді трапеції, нижній бік якого прилягає до клинка, дещо заокруглене. Довжина меча 54 см, ширина клинка біля перехрестя 4,5 см, ширина перехрестя по нижньому краю 6,8 см, по верхньому — 6 см, ширина наверх 4,5 см.

Даний меч не має аналогій серед опублікованих скіфських мечів.

Але за формою наверх та перехрестя, очевидно, його можна датувати IV—III ст. до н. е.⁵

Подібні мечі, що мають близькі до нашого перехрестя, Г. І. Мелюкова виділяє в шостий тип мечів I відділу⁶.

Серед скіфських кинджалів особливу увагу привертає екземпляр, що походить із старих колекцій музею і, як указано в інвентарній книзі, випадково знайдений у Бахмутському повіті Катеринославської губернії (рис. 2, 1). Його клинок лезоподібної форми, в перерізі з чітко вираженим ребром по середині. Леза клинка паралельні, звужуються в останній третині його. Наверх викуте у вигляді масивного бруска овалної форми і напущене на дещо розширений до верху стержень плоского руків'я, в перерізі прямокутного. По середині стержня руків'я від наверх до перехрестя з двох боків проходять дві ледве заглиблені вузькі борозенки, від яких по всій ширині руків'я простежуються насічки. На руків'ї під наверх є круглий отвір для підвішування. Перехрестя метеликоподібної форми. Довжина кинджала 31 см, ширина клинка перехрестя 32 см, ширина перехрестя 5,5 см, ширина наверх 5,2 см.

О. І. Шкурко датує даний кинджал часом не пізніше середини VI ст. до н. е.⁷

Поблизу с. Вольне Новомосковського району Дніпропетровської області на березі р. Самара випадково знайдено скіфський кинджал з брускоподібним наверхам прямокутної форми та брунькоподібним перехрестям (рис. 2, 2). Клинок вузький витягнутий, дещо ширший біля перехрестя. Леза паралельні, звужуються в останній третині. Кінець клинка обламаний. Руків'я плоске, прямокутне в перерізі. Наверх масивне, у вигляді прямокутного бруска. Довжина кинджала 31 см, ширина клинка біля перехрестя 5,5 см, ширина наверх 5,5 см.

Кинджал відноситься до I типу мечів та кинджалів I відділу і датується другою половиною — кінцем VI ст. до н. е.⁸

Два залізних кинджали трапилися на одному полі с. Гупалівка Магдалинівського району Дніпропетровської області.

Кинджал залізний, дволезовий (рис. 2, 3). Клинок вузький витягнутий, трикутної форми, з ребром по середині. Перехрестя відсутнє. Наверх у вигляді вузького прямокутного бруска з заокругленими краями, напущене на стержень руків'я, що розширюється. Довжина кинджала 26 см, ширина клинка біля основи 2,5 см, ширина наверх 4 см.

* У фонд музею надійшов з приватної колекції.

Кинджал залізний, дволезвий (рис. 2, 4). Клинок у вигляді вузького витягнутого трикутника, з ребром по середині. Перехрестя відсутнє. Навершя виконане у вигляді плоского овала і напущене на стержень руків'я, яке трохи поширюється зверху. Довжина кинджала 36,5 см, ширина клинка біля основи 3,5 см, ширина навершя 3,5 см.

За формою навершя кинджали відносяться до I відділу скифських мечів⁹, але відсутність перехрестя не дає змоги визначити тип кинджалів та чітко їх датувати.

л. н. голубчик

Скифские мечи и кинжалы из собраний Днепропетровского исторического музея

Резюме

В фондах Днепропетровского исторического музея хранятся четыре скифские мечи и кинжала, датируемые VI—III вв. до н. э. Несмотря на то что мечи не связаны с определенными погребальными комплексами, они представляют определенный интерес и пополняют коллекцию уже известного боевого оружия скифского времени.

¹ Мелюкова А. И. Вооружение скифов. — САИ, 1964, вып. Д1-4, с. 49—51.

² Там же, с. 50.

³ Там же, с. 55.

⁴ Ковпаненко Г. Т. Пам'ятки скифського часу в басейні р. Ворскли. — Археологія, 1961, 12. с. 76, рис. 5, 6; Копылов В. П. Мечи из погребений V в. до н. э. Елизаветовского курганного могильника. — КСИА АН СССР, 1980, вып. 162, с. 25, рис. 1; Петренко В. Т. Правобережье Среднего Приднепровья в V—III вв. до н. э. — САИ, 1967, вып. Д1-4; с. 43; Полесских М. Р. Находка скифского меча в Пензенской области. — СА, 1961, № 1, с. 257—259; Шапошникова О. Г. Погребение скифского воина на р. Ингул. — Там же, 1970, № 3, с. 208—213.

⁵ Археологія Української РСР. — К., 1971, т. 2, с. 131, рис. 34, 49; Шилов В. П. Очерки по истории древних племен Нижнего Поволжья. — Л., 1975, с. 115, рис. 49, 1.

⁶ Мелюкова А. И. Указ. соч., с. 53.

⁷ Шкурко А. И. Скифский кинжал из Днепропетровского музея. — В кн.: Историко-археологический сборник МГУ, М., 1962, с. 100.

⁸ Мелюкова А. И. Указ. соч., с. 47—49.

⁹ Там же, с. 47—53.

Б. Д. МИХАЙЛОВ

Нові сарматські поховання на р. Молочній

Вперше пам'ятки сарматського культурно-історичного комплексу на р. Молочній поблизу с. Новопилипівка Мелітопольського району Запорізької області відкрито в 1938 р. В. М. Даниленком. У післявоєнний період сарматську курганну групу досліджували Т. Г. Оболдуєва та М. Я. Рудинський¹.

Проте масовий розмах робіт припадає на час діяльності Молочанської експедиції (1951—1952 рр.) під керівництвом О. І. Тереножкіна. За два роки польових досліджень у районі с. Новопилипівка і радгоспу «Аккермень» (нині «Еліта») було виявлено 42 сарматських поховання, які датуються II ст. до н. е. — II ст. н. е.²

В останні роки в результаті археологічних досліджень, проведених автором на р. Молочній в курганах епохи міді — бронзи, виявлено ще сім поховань, які розширюють наші уявлення про сарматську культуру Приазовського ареалу³.

Дослідження провадилися у районі с. Новопилипівка, де було розкопано два кургани з шістьма впускними сарматськими похованнями та один курган з одним похованням поблизу с. Вознесенка. Наводимо їх опис.

Курган № 1. Розміщений на східній околиці с. Новопилипівка, в якому трапилося 19 поховань: із них 27 ямно-катакомбного, а 2 сарматського часу.